

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНИ**

Шев

ШЕВЧЕНКО ЛАРИСА ЛЕОНІДІВНА

УДК 811.161.2:225(477)

**МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНІ МОДЕЛІ КОНЦЕПТОСФЕРИ
НОВОГО ЗАВІТУ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано у відділі лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України

Науковий консультант – доктор технічних наук,

академік НАН України

Широков Володимир Анатолійович,

директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор

Космеда Тетяна Анатоліївна,

професор кафедри романських мов і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса

доктор філологічних наук, професор

Левченко Олена Петрівна,

завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

доктор філологічних наук, професор

Лучик Алла Анатоліївна,

професор кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Захист відбудеться 11 травня 2021 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4) та на офіційному сайті установи ([www.http://www.inmo.org.ua/svr/anons-zaxistiv.html](http://www.inmo.org.ua/svr/anons-zaxistiv.html)).

Автореферат розіслано 8 квітня 2021 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

доктор філологічних наук

В. І. Ярмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Останнім часом значної актуальності набули дослідження в галузі когнітивної лінгвістики, які мають велике теоретичне й прикладне значення. Методика таких досліджень спрямована на мову як когнітивний інструмент – універсальну семіотичну систему, що відіграє принципову роль у мовній комунікації як основі сприймання, перероблення й передавання інформації. В основі когнітивного підходу – виявлення максимального спектра знань, закладених у структурі мовних одиниць та їх комплексів, що використовуються в когнітивно-комунікативній діяльності. Особливої актуальності ці дослідження набули завдяки потребам практики, яка все наполегливіше вимагає від учених розроблення засобів автоматичного пошуку смислів та інших змістових структур у великих цифрових текстових масивах, зокрема в інтернеті.

Одним із ключових понять когнітивної лінгвістики є концепт як певна сукупність смислів, які охоплює слово. Його поява й утвердження дали можливість з'ясувати специфічні аспекти взаємодії мови й свідомості, відкрити нові перспективи досліджень у сфері лінгвістичної семантики, виявити глибину механізмів текстотворення тощо. Концепти виявилися одним із найбільш актуальних аспектів досліджень, упевнено увійшовши в активний науковий ресурс, ставши об'єктом осмислення й оперування не тільки лінгвістів, але й психологів, культурологів, філософів, представників інформаційних наук та ін. У сучасних лінгвістичних студіях концепту його вивчають як явище ментального характеру, одиницю оперативної свідомості, що містить інформацію про певний об'єкт дійсності; як основний осередок культури в ментальному світі людини; через опис номінативного поля концепту; через з'ясування засобів його об'єктивації в текстах; на матеріалі різних мов тощо.

Проте поза належною увагою досі залишається операціональний аспект концептологічних досліджень, спрямований на текст або певну суму текстів, спроможний надати їм такого рівня повноти й завершеності, який супроводжувався б формулюванням достатньо стандартних і формалізованих процедур локалізації, експлікації та опису концептів, що дозволило б твердити про природний етап еволюції концептології в напрямку до концептографії. Концепти, активно задіяні в процесах комунікації, когнітивних процесах людини і суспільства, можна розцінювати як багатомірну організовану сутність, що дозволяє використовувати їх для вивчення складних мовних систем. Концептуальна інформація виводиться з усього тексту як структурно-смыслового й комунікативного цілого. Метою такого дослідження є побудова концептуальної моделі твору як динамічного утворення, що інтегрує різноманітні текстові компоненти в єдине смислове ціле.

У методологічній основі дисертації враховуємо фундаментальні положення загального мовознавства й теорії мови (В. фон Гумбольдт, Л. Єльмслев, Дж. Лайонз, О. С. Мельничук, Б. Расел, В. М. Русанівський, Б. О. Серебренников, Ф. де Соссюр, Р. Й. Якобсон, О. О. Тараненко,

В. А. Широков та ін.); філософії мови (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, Л. Вітгенштейн, М. Гайдеггер, В. А. Звегинцев, Дж. Остін, О. О. Потебня, Л. О. Чернейко та ін.); лінвоконцептології (М. М. Болдирев, О. П. Воробйова, Ю. М. Караулов, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, В. І. Кононенко, М. В. Пименова, А. М. Приходько та ін.); когнітивної лінгвістики А. Вежбицька, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, О. О. Селіванова, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін, Ч. Філлмор та ін.); теорії тексту й специфіки художньої мови (Ф. С. Бацевич, Н. С. Болотнова, В. Г. Гак, І. Р. Гальперін, С. І. Гіндін, В. Дресслер, Д. С. Лихачов, О. О. Залевська, О. І. Москальська, Т. В. Радзієвська, Н. Ю. Шведова та ін.).

Актуальність дослідження обумовлена посиленням уваги лінгвістичної науки до тексту як головного засобу зберігання й передання знань у когнітивній інтерпретації. Когнітивний підхід до дослідження тексту є перспективним при вивченні текстових структур, відкриваючи доступ до комплексного вивчення його концептуалізації, до тих процесів та явищ, які лежать в основі формування та інтерпретації твору. Таке дослідження дає змогу виявити загальні принципи побудови концептосфери, визначити параметри й закономірності її функціонування, які забезпечують її цілісність і регламентують можливості мовного впливу тексту.

Важливість і перспективність такої роботи особливо актуалізувалась у зв'язку з тим, що світ вступив у мережецентричну фазу своєї еволюції. Її визначальною рисою є вибухове зростання обсягів інформації, що циркулює у Всесвітній мережі. Характерно, що переважна частина концептуальної, тобто найважливішої інформації представлена в інтернеті текстами, написаними природною мовою. Таким чином, природна людська мова в мережецентричному світі, очевидно, набула технологічного статусу, що поставило нові завдання перед лінгвістичною наукою, пов'язані із дослідженням когнітивних властивостей природномовного тексту. У цьому зв'язку набули надзвичайної актуальності та інтенсифікувалися різнопланові лінгвістичні дослідження концептуальних комплексів і взаємовідносин між текстовими структурами й «скомпресованими» в них структурами знань.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, темами. Дисертацію виконано в межах наукових тем Українського мовно-інформаційного фонду НАН України «Когнітивні процеси та семантичні ефекти в лексикографічних системах» (номер державної реєстрації 0117U002617), «Теоретичні засади лінгвістичних онтологій і концептографічних систем та їх застосування в інтелектуальних корпусних технологіях» (номер державної реєстрації 0117U002618). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (протокол № 4 від 11 квітня 2017 р.).

Мета дисертації полягає в: розробці теоретико-методологічних засад та формалізованих схем і лінгвістичних алгоритмів дослідження концептосфери не випадкового тексту; системному описі основних засобів об'єктивації текстових концептів для з'ясування когнітивних параметрів концептуального

простору твору; побудові моделі концептосфери Нового Завіту в базових конструктивних вимірах.

Досягнення мети дисертаційного дослідження передбачає вирішення **завдань**:

- висвітлення актуальних проблем теорії концептів та концептосфер;
- визначення поняття не випадкового тексту й уточнення поняття «концепт» для дослідження концептосфери не випадкових текстів з урахуванням специфіки його функціонування в досліджуваних об'єктах;
- розроблення методики комплексного аналізу текстової концептосфери для її моделювання;
- виділення значимих для реалізації прагматики тексту ключових слів (семантичних інваріантів тексту) – номінацій текстових концептів;
- застосування методик теорії лінгвістичного поля до аналізу змістового складу концептів Нового Завіту;
- моделювання на основі зазначених методик концептуальних полів, які демонструють класифікаційні ознаки концептів, описуючи їх змістове наповнення;
- встановлення мовних засобів репрезентації концептів у текстовій тканині твору;
- з'ясування ієрархії концептуальних полів Нового Завіту за їх структурно-смісловими характеристиками, встановлення їх взаємозв'язку й взаємообумовленості в концептосфері тексту;
- побудова цілісної системи взаємодії концептів на основі визначення однотипних концептуальних полів у структурі тексту з метою опису їхнього смислового наповнення;
- визначення структури концептосфери тексту як тривимірної моделі в її мовному, змістовому й смислово-параметричному.

Об'єктом дослідження є Новий Завіт в українському перекладі І. Огієнка в контексті дослідження засобів мовної об'єктивації основних концептів і концептосфери цього тексту.

Предметом дослідження є системні характеристики концептосфери українського перекладу Нового Завіту, які виступають параметричними для моделювання її узагальненої структури.

Матеріал дослідження. Дослідження здійснювалося на прикладі тексту, який відіграє виняткову роль у людській цивілізації, є унікальним художнім і культурним пам'ятником – Святого Письма, а саме його частини – Нового Завіту в українському перекладі І. Огієнка (Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької наново перекладена / пер. І. Огієнка. Київ : 1992. 1255 с.).

Новий Завіт, який сформувався з 45-го до 140-го років н. е., містить 27 книг: чотири Євангелія – від Матвія, Марка, Луки та Івана, в яких розповідається про народження Спасителя Ісуса Христа, про Його життя, діяння, смерть і воскресіння. В інших книгах (Діях і Посланнях апостолів, в Об'явленні Івана Богослова (Апокаліпсис) описується життя Христа,

поширення християнства, тлумачиться віровчення, даються пророцтва про Божий суд та кінець світу.

Святе Письмо вирізняється від усіх інших творів тим, що воно є винятковим текстом, яке підноситься над усіма іншими літературними творіннями людей, маючи особливий статус Божого одкровення як книга Божих слів, звернених до людей. («Усе Писання Богом натхнене і корисне до навчання, до докору, до направи, до виховання в праведності» (2 Тим 3:16). Тому, враховуючи винятковість, впливовість Святого Письма, важливість для світоглядної системи людей біблійних цінностей, дослідження цього тексту засобами концептуального аналізу, виявлення тем та ідей, провідних смислів, закладених у ньому, набуває особливої актуальності.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що певні текстові об'єкти (передусім ті, що належать до класу невиняткових текстів) є природним середовищем існування та функціонування відповідних концептосфер, які є носіями смислів зазначених текстів і в такий спосіб породжують їхні смислові «каркаси». Концептуальна текстова структура як особлива форма когнітивної інформації є багаторівневою і проявляється на власне мовному, змістовому та смислово-рівневих, які характеризуються специфічними засобами їхнього втілення. У дисертаційному дослідженні ми виходимо з гіпотези про існування універсальної процедури системного моделювання базових параметрів концептосфер, що дозволяє репрезентувати загальний когнітивний механізм експлікації концептуальної інформації у вигляді певних формалізованих об'єктів – концептографічних систем, будова яких є стандартною для всіх невиняткових текстів. У дисертації всі аспекти викладеної гіпотези дослідження знайшли своє теоретичне обґрунтування та експериментальну апробацію.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань дослідження ґрунтуються на *методі концептуального аналізу*, який полягає у з'ясуванні засобів, що формують структуру концептуальних систем, їхній класифікації, інтерпретації та інтеграції. Виявлення й опис ключових слів – найменувань концептів спирається на *методи кількісного, контекстуально-ситуативного та інтерпретаційного аналізів*. З метою системного представлення лексичних одиниць спільного семантичного простору використано *метод системного аналізу й польовий метод*. При вивченні значеннєвої структури слів застосовано *дефініційно-компонентний аналіз*. З'ясування мовних засобів концептотворення базується на *описовому методі й методі контекстуального аналізу*. Для відтворення структури досліджуваного об'єкта, взаємозв'язків і взаємовідносин між його елементами використано *методи концептуального моделювання та теорії лексикографічних систем*. Опис класифікаційних ознак біблійних концептів, які складають смисл тексту – від ядра до периферії, базується на застосуванні *методу кількісного аналізу*.

Наукова новизна одержаних результатів.

1. Уперше в сучасній лінгвістиці розроблено процедуру концептографічного аналізу, що дозволяє досліджувати таке складне лінгвокогнітивне явище, як текстова концептосфера, через системний опис засобів формування концептів на рівнях «мовні засоби» – «зміст» – «смысл».

2. На основі зазначених даних уперше у вітчизняній лінгвістиці встановлено основні структурно-типологічні характеристики моделі концептосфери Нового Завіту.

3. Уперше запропоновано та обґрунтовано лінгвістичне поняття не випадкового тексту як певного мовного об'єкта, що характеризується властивістю автосемантичності, наявністю ряду параметрів, які позиціонують текст не у вигляді набору випадкових компонентів, а як інформаційну й структурну єдність, системно та функціонально завершене мовленнєве ціле, що містить у собі ресурси до інтерпретації власної концептосфери. На цій базі виділено й системно обґрунтовано окремий розділ лінгвоконцептуальних досліджень – концептографія не випадкових текстів.

4. Уперше розроблено інтегровану багатомірну модель концептосфери тексту, яка представляє механізм її реалізації через значущі й вагомі системні параметри й характеристики.

5. Уперше розроблено лінгвістичні алгоритми концептографічного аналізу не випадкових текстів, які верифіковано на тексті Нового Завіту. Проведене в дисертації системне узагальнення зазначеного алгоритмічного комплексу детермінує введення нового формалізованого об'єкта – *концептографічні системи*, загальні принципи побудови яких, будучи застосованими до будь-яких не випадкових текстів, приводять до визначення їх концептуальних комплексів, що представляє універсальний метод концептографії не випадкових текстів і має реальну перспективу використання при створенні інтелектуальних автоматизованих систем концептографічного аналізу та екстракції знань.

Теоретична цінність праці полягає у 1) розробці теорії засобів і способів експлікації концептуальної інформації в мові; 2) введенні в когнітивну теорію нових понять і термінів, які збагачують і розширюють апарат концептуальних досліджень – не випадковий текст, концептема, концептоносій, концептотвірний засіб, концептуальна лінія, констатна й варіантна зони концептосфери, концептографічна система; 3) встановленні типології мовних засобів, що беруть участь у реалізації текстових концептів, виявленні характеру зв'язків між ними; 4) розвитку основних положень теорії лінгвістичного поля стосовно до концептуальних текстових досліджень; 5) з'ясуванні основних формул тлумачення тексту, які забезпечують текстоорієнтовану концептографію відповідною метамовою і відкривають нові перспективи в інтерпретації змісту тексту; 6) розробці й систематизації понятійного апарату концептуального аналізу для послідовного цілісного відтворення когнітивних структур тексту.

Практична значимість дисертації пов'язана з можливістю використання представленого в дослідженні лінгвістичного алгоритму аналізу

концептосфери текстів для їх автоматизованої обробки з метою експлікації знань та створення когнітивних інформаційно-програмних платформ для застосування в системах інженерії знань.

Результати дослідження мають значимість для таких навчальних дисциплін, як когнітивна лінгвістика, а також для спецкурсів із біблеїстики, з концептуального аналізу тексту; при розробці тематики дипломних і курсових робіт, магістерських дисертацій; положення, розвинені в дисертації, можуть бути використані в курсах і посібниках з аналізу тексту. Прикладне значення роботи полягає в можливості використання матеріалу й отриманих результатів дослідження при укладанні лексикографічних систем різних типів та призначення (тематичних словників, словників концептів мови тощо). Розробка смислових домінант у мові представляється важливою для практики перекладу, для оптимізації міжкультурного спілкування.

Особистий внесок здобувача. Праця є самостійним дослідженням, виконаним одноосібно. Використані в дисертації для підтвердження ідей концепції, гіпотези, положення інших авторів мають відповідні посилання.

У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, автору дисертації належать: [1] – П. 1. 2. Лексичне значення слова та його лексикографічне представлення. П. 5. 6. Лексика і фразеологія Святого Письма. [2] – П. 4. 2. Системні прояви в мовній феноменології. П. 5. 4. Формалізований підхід до визначення семантичних станів слів. [3] – П. 12. 3. 3. Основні принципи лексикографування. П. 12. 3. 4. Лексичний склад словника. Критерії добору лексики та формування реєстру. П. 12. 3. 10. Тлумачення реєстрових слів за їх належністю до певних лексико-семантичних груп. Енциклопедичний елемент у тлумаченні. [4] – П. 17. 1. Теоретичні засади вивчення змін у лексико-семантичній системі української мови. П. 17. 3. 1. Семантичні процеси як один із шляхів збагачення лексики української мови. [5] – П. 25. 1. Концептуальне моделювання термінографічної системи зварювання. [13] – проаналізовано й досліджено основні напрямки вивчення концептів та концептосистем у сучасній лінгвістичній літературі. [33] – розроблено поняття не випадкового тексту та визначено його системні ознаки; сформульовано системний підхід до аналізу концептосфери Святого Письма та наведено приклади застосування цього підходу.

Апробація результатів дослідження. Концепцію, теоретичні принципи, основні положення й результати дослідження оприлюднено на міжнародних наукових конференціях, симпозіумах і семінарах: Міжнародній науковій конференції «Дні науки Республіки Македонія в Україні» (Одеса, 2008); I Міжнародному науковому симпозіумі «Ретроспектива філології в інформаційному суспільстві знань» (Україна, Крим, 2010); II Міжнародному науковому симпозіумі «Ретроспектива філології в інформаційному суспільстві знань» (Україна, Крим, 2011); Міжнародній науковій конференції «У слові – вічність» (Київ, 2011); Міжнародній науковій конференції «Системний аналіз функціонування мовних одиниць» (Київ, 2011); Міжнародній науковій конференції «Лексичні та граматичні одиниці: функціонально-семантичний і

комунікативно-прагматичний аспекти (Київ, 2011); Міжнародній науковій конференції «Горизоти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій» (Україна, Крим, 2011); Міжнародній науковій конференції «Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій» (Крим, Партеніт, 2011); Міжнародній науковій конференції «Лінгвістичні і лінгводидактичні аспекти функціонування української мови в Україні та за кордоном» (Київ, 2012); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Граматичні читання VII» (Донецьк, 2013); Міжнародній науковій конференції «Сучасні проблеми лексикографії» (Республіка Білорусь, 2013); Міжнародній науковій конференції «Лінгвістичний простір вищої школи драгоманівців» (до 95-річчя кафедри української мови та 180-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова) (Київ, 2015); XVI Міжнародній конференції з актуальних проблем лінгвістичних досліджень «Семантика мовних одиниць (на матеріалі російської та української мов)» (Харків, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний вимір філологічних наук» (Львів, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури» (Одеса, 2016); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний вимір філологічних наук» (Львів, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Львів, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук» (Одеса, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Одеса, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті» (Одеса, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 2018); Міжнародній науковій конференції «Український мовний світ у слов'янському всесвіті» (Київ, 2019); XIII Міжнародному науково-теоретичному і навчально-прикладному семінарі «Лінгвіст – програміст» (Вінниця, 2020).

Публікації. Зміст і результати дисертаційної роботи викладено в 48 публікаціях: у 5 колективних наукових монографіях (5 др. арк.), 33 статтях і 10 тезах (41 одноосібних, 2 – у співавторстві), 27 з яких опубліковано у фахових наукових виданнях України (загальний обсяг – 21, 5 др. арк.), 3 – у закордонних наукових виданнях (Білорусь, Польща) (загальний обсяг – 2, 6 др. арк.), 13 – в інших наукових виданнях (загальний обсяг – 7 др. арк.).

Структуру і загальний обсяг дисертації підпорядковано потребі послідовного висвітлення всіх аспектів досліджуваної проблематики. Дисертація містить вступ, анотації українською та англійською мовами, п'ять розділів, висновки, список використаної літератури (447 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 396 с. Обсяг основного тексту – 357 с., бібліографія – 39 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» обґрунтовано актуальність теми дисертації, указано на зв'язок із науковими планами та програмами, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, матеріал, гіпотезу дослідження, наукову новизну й теоретичну значущість одержаних результатів, практичне значення дисертації, окреслено методи дослідження, подано відомості про апробацію одержаних результатів, публікації та структуру роботи.

У першому розділі праці «**Теоретичні засади дослідження концептів і концептосфер у когнітивному аспекті**» окреслено проблему теоретичного осмислення концептів і концептосфер з проєкцією на когнітивні дослідження мови.

Представлено історію розвитку терміна «концепт» у вітчизняній і зарубіжній науці, його введення в активний науковий ресурс, де він став стрижневим терміном понятійного апарату не тільки лінгвістів, але й літературознавців, психологів, культурологів, філософів. Зазначено, що концептуальні дослідження стали частиною багатьох наукових студій початку ХХ століття і поступово набували значимості й актуальності в ХХІ столітті.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях концептів і концептуальних систем продовжуються традиції Е. Бенвеніста, В. фон Гумбольдта, Л. Вайсгербера, Г. В. Колшанського, О. С. Мельничука, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Л. В. Щерби та інших учених, які вивчали процеси духовного відтворення світу за допомогою слова й розглядали мову як систему світобачення. Завдяки ґрунтовній розробці в працях таких учених, як С. О. Аскольдов, Д. С. Лихачов та Ю. С. Степанов, цей термін утвердився в науковій парадигмі. Концептуальний аналіз отримав подальший розвиток і осмислення у працях мовознавців різних поколінь. Категорія концепту має міждисциплінарний статус, оскільки вона використовується в лінгвокогнітології, лінгвокультурології та лінгвоконцептології. Представники когнітивної лінгвістики (А. П. Бабушкін, М. М. Болдирев, А. Вежбицька, С. А. Жаботинська, В. З. Дем'янков, О. С. Кубрякова, М. В. Пименова, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін, В. М. Телія та ін.) підходять до пояснення сутності концепту як явища ментального характеру, визначають його як одиницю оперативної свідомості, що містить інформацію про певний об'єкт дійсності. Культурологічний напрямок представлений роботами С. Г. Воркачова, І. О. Голубовської, В. В. Жайворонка, В. І. Карасика, В. В. Колесова, В. А. Маслової, Д. С. Лихачова, С. Х. Ляпіна, Г. Г. Слишкіна, В. І. Шаховського та ін. Вони розглядають концепт як ментальне утворення, відзначене ентокультурною специфікою. Системно-мовний підхід до інтерпретації концепту використовується у працях Н. Д. Арутюнової, Т. В. Булигіної, О. П. Воробйової, Л. І. Гришаєвої, О. М. Кагановської, І. М. Кобозєвої, В. В. Колесова, В. І. Кононенка, І. П. Михальчука, Т. В. Радзієвської, Л. О. Чернейко та ін. При цьому реконструкція концепту здійснюється на основі мовних даних – засобів його

об'єктивації, системний опис яких дозволяє з'ясувати їхнє смислове наповнення, здійснити моделювання структури.

Поява й активний розвиток у другій половині ХХ століття когнітології як сфери досліджень, спрямованої на вивчення процесів вироблення, переосмислення, зберігання й відтворення знань, сприяли утвердженню цього терміна в наукових розробках. Як основна одиниця зберігання й передання інформації, що структурно відображає знання й досвід людини, він став одним із найуживаніших термінів у понятійному апараті когнітивістики. Активне залучення концептів до парадигми когнітологічних досліджень пояснюється необхідністю введення в її категоріальний апарат нового поняття, в якому відображено процес пізнання світу, результати людської діяльності, досвід і знання про світ. Концептуальні дослідження спрямовані на вирішення таких фундаментальних проблем, як структури представлення знань і способи їх концептуалізації в мові. Методами, які добре закріпилися й використовуються в працях із когнітивної лінгвістики, є методи концептуального аналізу й концептуального моделювання.

Концепт співвідноситься з категоріями значення й поняття, що тісно пов'язані між собою й знаходяться в постійній взаємодії в сучасній лінгвістиці. Проблема розмежування згаданих термінів є однією з найбільш складних і дискусійних у теоретичному мовознавстві. Огляд наукової літератури з цього питання демонструє, що ці терміни пов'язані між собою, але не рівнозначні. Критерії відмежування концепту від поняття і значення, на думку дослідників, перш за все лежать у площині різних сфер їх функціонування. Крім того, вчені бачать у понятті та значенні сукупність ознак у вигляді достатньо статичної та строго організованої структури, тоді як концепт як одиниця за своїм характером ментальна, умовна, складна є менш системною, багатомірною і тому досить розмитою, що не має певних чітких меж. Концепт виступає гіперонімом для поняття і значення, йому властива більша масштабність порівняно з ними, вони є компонентами його складної структури, моделюючи його зміст.

Розглянуто різні напрямки аналізу концептів і концептосистем, застосовані вченими. Методологія дослідження цих категорій демонструє відмінності і в самій процедурі їх опису, і в арсеналі дослідницьких прийомів, і в отриманих результатах. На основі використаних у роботах науковців методів викристалізувалися два основні підходи до їх вивчення – відсистемний (О. П. Бабушкін, А. Вежбицька, С. А. Жаботинська, В. І. Карасик, З. Д. Попова, Й. А. Стернін та ін.) і відтекстовий (Н. Д. Арутюнова, Л. Г. Бабенко, О. П. Воробйова, В. З. Дем'янков, О. М. Кагановська, Н. А. Кузьміна, С. Г. Воркачов та ін.). Відсистемний підхід полягає в концептуальному описі слів – експлікаторів концепту, а також у розгляді відношень між експлікаторами в межах тих мовних парадигм, в яких вони вивчаються. При застосуванні відтекстового підходу предметом розгляду є функціонування концептів у тексті через виявлення кола лексичної сполучуваності ключового

слова (імені концепту) шляхом суцільної вибірки та опису, що допомагає глибше зрозуміти картину світу, представлену в певному творі.

У другому розділі **«Теоретична платформа й передумови моделювання концептосфери Нового Завіту»** розкрито сутність і методологічні засади вивчення проблеми моделювання текстової концептосфери.

Текстуально-дискурсивний підхід, прийнятий у нашому дослідженні, для якого характерні жорсткі вимоги до відбору джерел, базується на фундаментальному понятті не випадковості тексту. Саме тексти, які в певному сенсі є не випадковими, об'єктивно (тобто незалежно від когнітивних, герменевтичних, аксіологічних та інших уподобань їх дослідників) виступають носіями певних систем концептів. Такі тексти містять в собі механізми породження власної концептосфери, саме для них можливе створення універсальних схем, застосування яких приводить до їх концептографічного опису, тобто побудови відповідних систем концептів спільно з їхніми інтерпретаціями.

Існування не випадкового тексту передбачає наявність ряду параметрів, які позиціонують його не як набір випадкових компонентів, а як інформаційну й структурну єдність, системно та функціонально завершене мовленнєве ціле. Саме в такому тексті усі засоби мови стають когнітивно й комунікативно значимими, прагматично обумовленими, об'єднаними в певну систему. В дисертації виділяємо такі критерії не випадковості тексту: прагматичні, структурні (цілісність, зв'язність), стилістичні й статистичні.

Статус не випадкового текст перш за все отримує завдяки його участі в комунікативному процесі, його комунікативній сутності, яка виявляється в прагматичній настанові, що покладена в основу його створення, яка сполучає мовні одиниці всіх рівнів спільністю задуму, цілей та умов комунікації, оскільки він призначений для емоційно-вольового й естетичного впливу на адресата мовлення. Такий вплив здійснюється мовною формою повідомлення та елементами його змістово-сислової інформації, які втілюють авторський погляд, авторську позицію. Текстові компоненти включені одночасно у два види зв'язків: лінійні (синтагматичні), обумовлені умовами правил мовного поєднання, та ієрархічні (семантико-сислові), об'єктивовані прагненням втілення практичної, прагматичної задачі.

Завдяки текстовій прагматиці, підпорядкуванню елементів тексту меті (цілям, завданням) повідомлення забезпечуються його внутрішні сислові відношення між частинами, тобто змістова, формальна й комунікативна цілісність, яка є фундаментальною текстовою категорією, що характеризує його як органічне ціле, в якому кожен з елементів реалізується лише у відношенні до інших елементів і до структурно цілісного тексту. Вона забезпечується категоріями інформативності та авторської модальності. Крім того, цілісність базується на єдності теми, яку дослідники вважають сисловим ядром тексту. Засобами, за допомогою яких оформляються теми, мікротеми, є такі комунікативні утворення, як надфразні єдності. Тематична цілісність тексту

забезпечується функціонуванням ключових слів, а також таких засобів, як особа, час, вид дієслова, синтаксичний паралелізм, порядок слів, еліпсис та ін.

Однією з найважливіших конструктивних ознак тексту є зв'язність, наявність якої надає певній множині висловлювань статусу цілісного повідомлення. Ця категорія тексту розуміється як тісний взаємозв'язок його складових частин, як структурно-смилова співвіднесеність і взаємозалежність усіх елементів. Вона передбачає перш за все існування екстралінгвістичного базису – фрагмента картини світу, яку описує текст. Лінгвістичні засоби зв'язності є проєкцією цього базису в текстові структури й представлені мовними одиницями і способами внутрішньотекстових зв'язків. Елементи лінгвістичної зв'язності тексту є мовною маніфестацією єдності, спаяності висловлюваної думки, яка є відображенням зв'язків явищ дійсності. Розрізняють локальну зв'язність, що визначається міжфразовими синтаксичними зв'язками (модальними й займенниковими словами, видо-часовими формами дієслів, лексичними повторами, порядком слів, сполучниками і т. ін.), та глобальну зв'язність (вона впливає на змістову цілісність тексту), що базується переважно на використанні повторюваних мовних засобів, які комунікативно й концептуально об'єднують текст і його фрагменти.

Невипадковість тексту значною мірою також детермінована його функціональною належністю. Сфера спілкування й задачі комунікації, що формують функціональні стилі як стійкі різновиди мовлення, виявляють значний вплив на особливості мовної організації твору. Стилістична структура мови визначає таку організацію його нейтральних і стилістично забарвлених засобів, які накладаються на загальну систему мови, основні її рівні й через функціональні стилі служать виконанню мовою її основних функцій.

Критерії невипадковості, застосовані до тексту Нового Завіту, позиціонують його як твір із яскраво вираженим прагматичним цілепокладанням, що характеризується мовною й змістовою цілісністю, структурно-смиловою зв'язністю компонентів та інформативністю.

Концептуальний аналіз тексту спрямовує дослідження на синтезований шлях його осмислення як цілісного об'єкта. Концепти відіграють важливу роль у формуванні тексту як когнітивно-дискурсивного конструкту, компоненти якого об'єднані в єдину організовану структуру. Розуміння твору науковці пов'язують із усвідомленням його концептуальної системи, яка відображає світобачення автора, певні тенденції у відборі та використанні мовних засобів, несе важливе смислове та емоційно-оцінне навантаження. Методика аналізу тексту Нового Завіту, окреслена в цьому розділі, ставить за мету моделювання концептосфери твору через важливі параметри її втілення – мовні засоби, зміст і глибинні смисли.

Теоретичне осмислення і практичне використання методу моделювання в мовознавчих дослідженнях знаходимо в працях М. Ф. Алефіренка, Ю. Д. Апресяна, В. З. Дем'янкова, А. А. Залізняка, О. А. Земської, Г. О. Золотової, Л. О. Кудрявцевої, Я. Г. Неуйміна, О. В. Падучевої,

А. М. Приходька, О. О. Тараненка, Н. Ю. Шведової, В. А. Широкова та ін. За процесом створення концептів і концептосфер стоїть когнітивна модель освоєння дійсності, яка забезпечує їх системну впорядкованість і отримує мовне втілення в текстових структурах. Моделювання концептосистем, спроби їх реконструкції бачимо в роботах О. В. Беспалової, М. М. Болдирева, С. А. Жаботинської, Т. Л. Калентьевої, О. М. Кондратьєвої, Дж. Лакоффа, С. Г. Ляпіна, О. А. Огнєвої, І. А. Тарасової, Л. М. Чуриліної та ін. У їхніх працях досліджено відтворення концептів і концептосфер у вигляді різних моделей: архетипних, інваріантних, контекстуальних, концептуальних, когнітивних, метафоричних, таксономічних, шаруватих та ін., в основі яких лежать різні види структур представлення концептуальної інформації.

У процесі реконструкції та вивчення окремих концептів і концептосфери Нового Завіту в дисертації сформовано базову систему термінів, яка відтворює основні ефекти їхнього функціонування: концепт, концептосфера, концептуальне поле, концептуальна лінія, ключові слова тексту, не випадковий текст, концептема, концептоносій, концептотвірний засіб, константна й варіантна зони концептів і концептосфери. Концепт інтерпретується в роботі як певна дискретна інформаційно-когнітивна сутність, що є носієм або концентратором смислів певного дискурсу або певної системи знань. Лише актуальне й цінне в смисловому відношенні явище, яке отримує мовну фіксацію у парадигматично і синтагматично значному комплексі мовних засобів, демонструє якості концепту. В дисертації використовується трактування цього терміна як певної когнітивної абстракції, яка узагальнює смисли ряду своїх мовних реалізацій, так що конкретна форма концепту визначається певним інтервалом абстракції, у межах якого він є визначеним через обсяг лексико-семантичної парадигми, що формується мовними одиницями, які локалізують його в тексті. Характерними рисами концепту як глибинної змістової величини є більша масштабність порівняно з лексичним значенням і поняттям; співвіднесеність із певними семантичними об'єднаннями тексту – концептуальними полями; наявність рухомих меж; конкретні функції в тексті; багатомірність і дискретна цілісність змісту; зв'язок концептів між собою.

У тексті маркери концептуального комплексу втілюються у ключових словах. У творі виділяється ряд ключових слів (до уваги беруться також їх деривати і синоніми) на основі таких критеріїв, як частотність і змістове навантаження у творі. Ключові слова виступають семантичними інваріантами, когнітивно-інформаційними одиницями, оскільки вони мають стійкі семантичні характеристики та відіграють конструктивну роль у маркуванні текстових смислів. Займаючи в тексті домінантне положення як найбільш значимі елементи його тканини, вони несуть структурноформувальне навантаження, служать сигналами авторського бачення, позиції, характеризуються смисловою ускладненістю, багатоплановістю. Завдяки своїй природі ключові слова виступають у тексті формальними репрезентантами концептів із їх змістовою проєкцією на весь текст в усьому багатстві зв'язків і відношень.

Співвідношення концепту з текстовими одиницями, тобто з планом вираження всієї лексико-семантичної парадигми його імені, дозволяє представити його у вигляді концептуальних полів – множини мовних одиниць, об'єднаних спільним значенням, спільним змістовим компонентом семантики. При цьому концептуальний аналіз тексту є таким способом його дослідження, при якому як точка відліку розглядаються понятійні категорії – концепти, а метою дослідження є з'ясування способів їх об'єктивації. Моделювання концепту – це моделювання полів слова-номінанта концепту. Ті концептуальні поля, що інтегровані спільністю змісту і представляють характеристику окремого аспекту концепту, представляють в його структурі концептуальну лінію. Комплекс концептуальних полів тексту формує концептосферу конкретного концепту й текстової концептосфери в цілому. Застосування базових понять концептуального поля й концептуальної сфери дає можливість системного представлення когнітивного простору тексту, з'ясування шляхів вербалізації його змістових і смислових доміант, цілеспрямованості його структур і прагматичної настанови твору.

Концептуальну модель тексту представлено багатьма компонентами й зв'язками між ними, що визначають систему та структуру цієї категорії. Для найменування її компонентів у дисертації використано термін «концептоносій». Засобами його творення є мовні або текстові компоненти – елементарні інформаційні одиниці концептуального рівня, що отримали найменування «концептема». Процес моделювання текстових структур здійснюється за допомогою концептотвірних засобів, які створюють основні взаємозв'язки для об'єднання концептем і формування на їх основі концептоносіїв.

Для розуміння універсальних і специфічних законів формування концептосфери важливими виступають поняття константної та варіантної зон, які формуються, відповідно, константними та варіантними компонентами мовних засобів вербалізації концептів. Такі зони виникають на основі конкретних реалізацій концептем. Константні компоненти відображають основні типові засоби, які взаємозв'язані, взаємодіють між собою, є базовими для об'єктивації того чи іншого концепту; варіантними вважаються одиниці мінливі, рухливі, що мають універсальний характер.

Таким чином, концептуальна модель як теоретичний конструкт, в якому розробляється конкретний матеріал, вимагає постановки дослідницьких питань і встановлення послідовних етапів її продукування. На нашому матеріалі розроблення концептуальної моделі Нового Завіту включає декілька ітерацій. На першому етапі моделювання змістовий потенціал концептів з'ясовується шляхом дослідження текстового функціонування ключових слів-репрезентантів концептів через виявлення мовних одиниць, які пов'язані з ними й формують їх концептуальний простір. Таким чином план змісту твору з'ясовується через дослідження засобів розгортання концептуальних полів як об'ємних складних утворень, які сформовані взаємопов'язаними компонентами, що їх номінують. Виявлені на цьому етапі дослідження концептуальні поля, які детермінують певні змістові комплекси, реалізуються в тексті мовними засобами, вивчення

яких дає можливість проаналізувати механізми концептуалізації через мовні й текстові одиниці твору. Наступний етап дослідження концептосфери полягає у виділенні однотипних (синонімічних) концептуальних полів і моделюванні на їх основі системи основних понять (глибинних смислів) Нового Завіту та їх зв'язків, відтворених на основі частотності їх використання в тексті. Така методика дослідження окреслює дослідницькі перспективи вивчення тексту як цілісного когнітивного простору зі складною розгалуженою структурою.

На базі визначених у дисертації понять та зв'язків між ними сформовано набір достатньо стандартних і формалізованих процедур локалізації, експлікації та опису концептів, що дозволяє твердити про природний етап еволюції концептології у напрямі до концептографії. На цьому шляху нами сформульовано основні засади теорії концептографічних систем. Загальні риси побудови теорії концептографічних систем полягають у системній специфікації та інтеграції в єдиному когнітивно-комунікативному об'єкті, а саме концептографічній системі двох картин світу – предметної та мовної. У схематизованій формі узагальнена модель концептографічної системи інтегрує відображення тексту в мовній та предметній картинах світу.

У третьому розділі «Засоби представлення змістової структури концептосфери Нового Завіту» розглянуто компоненти змістової інтерпретації тексту шляхом їх концептуального моделювання.

Маркери концептуального комплексу втілюються в тексті у вигляді множини ключових, домінантних слів (семантичних інваріантів). На першому етапі дослідження виконується виділення цих слів, а також їхніх дериватів і синонімічних найменувань в системі лексико-семантичних засобів тексту. Ключові слова мають ряд істотних ознак, які дозволяють диференціювати їх на тлі інших лексичних одиниць. Такими ознаками є: 1) високий ступінь повторюваності в тексті, частотність їх вживання; 2) здатність конденсувати, «згортати» інформацію, яка міститься в певній частині тексту, а також і в тексті в цілому (ця ознака особливо яскраво проявляється в заголовковій позиції ключового слова); 3) редукована контекстом багатозначність, реалізація в тексті парадигматичних і синтагматичних зв'язків цих одиниць.

Опора на ключові слова обумовлена тим, що вони формують систему лейтмотивів, які характеризуються високим ступенем підключення до формування текстових смислів завдяки розгалуженій мережі зв'язків і відношень, індукованих повторюваним словом. Таким чином вони є провідними носіями текстових смислів, створюють своєрідний смисловий каркас, на який спираються основні ідеї тексту. Лейтмотив за своєю природою носить знаковий характер, репрезентуючи певне імпліцитне, інваріантне значення, що виникає на основі структур особливим чином організованого тексту (смислових асоціацій і «перегуків» у текстовій структурі) та формує композиційний зв'язок між фрагментами лейтмотивного дискурсу, лінії його розвитку, стійкі мотиви й наскрізні образи, створюючи таким чином архітектоніку тексту. Підхід до тексту з позиції ключових слів як номінацій концептів дозволяє побудувати модель його змістової сторони.

Подальша методика складається з дослідницьких процедур, спрямованих на декодування, розгортання й актуалізацію концептуальних структур, демонструє закріплення їх елементів за певними вербальними засобами, сукупність яких становить план вираження певних полів, вибудованих навколо домінанти (ядра), представленого ключовим словом – іменем концепту. Текстові одиниці однієї семантичної або тематичної області утворюють концептуальні поля, які складають його загальний змістовий простір. До уваги беруться синтагматичні, парадигматичні й дериваційні зв'язки імені концепту, які формують відповідні поля. Для цього на основі текстових матеріалів виявляється референтна ситуація, з якою співвідноситься цей концепт, причому увага зосереджується на текстових смислах і значеннях, визначених найближчим контекстом, залишаючись переважно в рамках дистрибутивних зв'язків лексем. Для експлікації змісту концепту потрібна опора на весь обсяг тексту, в якому він вживається, узагальнення максимальної кількості контекстів, в яких функціонують ключові слова – номінанти концепту, для виявлення його характерних властивостей.

Таким чином у дисертації ключові слова тексту виступають основою структурування концептів, експлікуючись через концептуальні поля, кожне з яких містить певну характеристику концепту, розкриває один із аспектів його змісту. При цьому поле як системне утворення мовних одиниць, з одного боку, виступає формою репрезентації концептів, а з іншого служить методом їх дослідження. Комплекс концептуальних полів тексту формує концептосферу конкретного концепту й тексту в цілому.

Як показало дослідження, концептуальні поля об'єктивуються лексемами, словосполученнями, фразами тощо, які об'єднує спільна семантика, орієнтована на зміст повідомлення. Це відкрита модель, склад компонентів якої визначаються інтегративною ознакою – структурувальною смисловою домінантою поля, що komponує їх в одне ціле й називається мінімальною концептуальною ознакою (або мінімальним концептуальним компонентом смислу). Кінцевим підсумком опису концепту є матеріалізація його змісту через представлення концептуальних ознак. Змістова модель концептосфери всього тексту формується на основі демонстрації її мінімальних складових – концептуальних ознак у системних зв'язках і відношеннях, що забезпечує комплексний підхід до її інтепретації. Поле розкриває якусь одну сторону концепту, і тільки сукупність концептуальних полів, які формують його концептосферу, достатньо повно передає його текстовий зміст. Аналіз механізмів концептуалізації мовних явищ відкрив можливості висвітлення особливостей текстової вербалізації концептів, дозволив прослідкувати різні види зв'язків між їх компонентним складом, а також виявити основні аспекти проблеми організації та структурування концептів, які демонструють їхні сутнісні риси.

При визначенні ключових слів бралися до уваги повнозначні частини мови, не бралися службові, а також повнозначні високочастотні слова, які апіорі є нерелевантними для формування біблійних смислів (*світ, тіло, час,*

іти, говорити, бачити, чути, великий, короткий та ін.); не враховувалися також лексеми, які не виявили конструктивності при формуванні біблійних понять: *ангел* (*ангел з'явився, ангел сказав* та ін.), *пророк* (*слухайте пророка, Бог поставив пророка* та ін.), *дух, душа, первосвященик, хрестити, церква* та ін.). Таким чином, у дисертаційному дослідженні концептами виступають мовні одиниці, що мають понад 100 слововживань у тексті (без врахування синонімів, інших найменувань цих слів у тексті): *Ісус Христос* – 954 слововживання, *Бог* – 830, *віра* – 571, *Господь* – 551, *Отець* – 229, *закон* – 181, *гріх* – 155, *спасіння* – 152, *благодать* – 135, *Царство Небесне* – 133, *Євангеліє* – 122, *жертва* – 117.

При дослідженні враховувалася синтагматична зв'язність текстових компонентів, яка детермінує концептуальний простір. Аналіз оточення слова – імені концепту дав можливість виявити компоненти концепту, в яких відображається його реальний зміст. Формуючись на основі таких зв'язків, текстовий концепт має внутрішньотекстову синтагматичну природу. Виявлені в тексті стійкі зв'язки ключових слів із певними мовними засобами дозволяють трактувати останні як концептотвірні, тобто такі, які служать матеріалом для створення концептуального простору. Опис концептосфери тексту спирається на узагальнення та систематизацію всіх компонентів, які продемонстрували стійкий зв'язок із ключовими словами для з'ясування характерних рис концепту. Відтворення мережі синтагматичних зв'язків цих слів лягло в основу функціональної інтерпретації досліджуваної категорії.

У дисертації з'ясовано, що основним концептотвірним засобом при створенні концептуальних полів виступає текстовий повтор мовних засобів. Реалізація повтору надає можливості формально-семантичної взаємодії використовуваних мовних одиниць на основі внутрішньотекстових зв'язків і відношень, які створюють системну єдність текстових фрагментів, стимулюючи розвиток концептуальних полів. У роботі такі поля отримали статус концептем, тобто елементарних інформаційних одиниць концептуального рівня в змістовій площині твору. Вони представляють собою цілісні об'єкти, актуалізовані системою зв'язків між їх складовими компонентами. Повтор допомагає досягти концентрації концептуальних ознак для можливості виділення їх у сегмент концептуального простору ключових слів тексту і формує на їх основі константну зону концептосфери. Її варіантну зону складають засоби, які не мають системного характеру.

Проведений аналіз продемонстрував, що внутрішня змістова структура концепту моделюється за допомогою двох типів зв'язків – мовно-системних і текстових. Як показало дослідження, зоною референції ключового слова є фрагменти тексту, що актуалізуються як концептуальне поле переважно при опорі на повторювані лексичні засоби, рідше – на словосполучення чи фрази, які формують концептуальні ознаки полів.

Специфіка творення концептуальних полів, що є результатом акумуляції сукупності семантично пов'язаних та екстралінгвістично обумовлених елементів, які представляють фрагменти текстової дійсності, дозволяє трактувати їх як компоненти концептосфери, де втілено основні

змістові комплекси твору. Динаміка їх текстового функціонування демонструється в дослідженні через відтворення концептуальних ліній – так званих ланцюжків найменувань – репрезентантів плану змісту тексту. Проведений аналіз виявив два основні структурні типи концептів: однорівневі (складаються з однієї концептуальної лінії, яку формує набір концептуальних полів) та багаторівневі (складаються з кількох концептуальних ліній із відповідними концептуальними полями). Однорівневими в досліджуваному тексті є концепти «Жертва», «Благодать», «Закон», «Спасіння», «Віра», «Євангеліє», «Небесне Царство», багаторівневими – «Ісус Христос», «Бог», «Господь», «Отець», «Гріх». Багаторівневими є складні, розгалужені концепти, які мають декілька напрямків розгортання, розвитку концептосфер, а також демонструють взаємопов'язану та взаємообумовлену єдність ряду концептуальних полів через ці напрямки. Системно-типологічні утворення в переважній більшості таких ліній створюються завдяки використанню слів – найменувань людей (*апостол, пророк, людина, люди, народ, син, учень, брат, книжник, фарисей, дочка, дитина, чоловік, муж жінка, слуга, хворий, теща, сотник, сліпий, розслаблений, прокажений, кривий, каліка, сліпий, сліпець, німий, грішник, священик, первосвященик, служитель, вибранець, грішний, грішник, співробітник, загиблий, іудей, світ, Ізраїль та ін.*), а також власних імен людей і відповідних займенників.

У четвертому розділі «**Мовні засоби моделювання концептосфери Нового Завіту**» проаналізовано формування досліджуваної концептосфери через текстові засоби вербалізації концептуальних утворень.

Розгляд наукових праць, присвячених вивченню мовних механізмів відтворення концептуальних систем, демонструє, що цей напрямок є одним із пріоритетним у сучасних когнітивних дослідженнях (праці М. Ф. Алефіренка, Л. Г. Бабенко, М. М. Болдирева, Н. С. Болотнової, С. Г. Воркачова, О. П. Воробйової, С. А. Жаботинської, В. І. Карасика, В. І. Кононенка, Т. А. Космеди, О. П. Левченко, В. А. Маслової, О. В. Орлової, З. Д. Попової, А. М. Приходька, Т. В. Радзієвської, О. О. Селіванової, М. В. Скаб, Ю. С. Степанова, Й. А. Стерніна та ін.). Узагальнення даних ряду концептуальних досліджень демонструє, що в більшості трактувань концептів учені виходять із уявлення про них як про ментальні утворення. Саме цей факт детермінує складники концептів, які декларуються в наукових працях: звичайно йдеться про основну, ядерну ознаку (пласт, зону, компонент тощо) і додаткові, або пасивні. У ряді робіт науковці інтерпретують концепти як мовні конструкти, аналізуючи найбільш поширені способи їх вербалізації, якими переважно виступають лексеми, фразеологізми, словосполучення, речення й тексти.

У дисертації опис засобів вербалізації концептів здійснювався на матеріалі концептуальних полів, які стали конструктивними для моделювання змістової структури тексту Нового Завіту. Їх мовне втілення виявило, що експлікація концептосистем відбувається на двох рівнях – парадигматичному («по

вертикалі») та синтагматичному («по горизонталі»). Рівень парадигматики, що представляє набір дискретних однотипних одиниць, з допомогою арсеналу відповідних засобів формує константну зону концептосфери тексту Нового Завіту. Досить активно задіяна до цього процесу синтагматика детермінує створення варіантної зони концептосфери. Також констатовано, що основним концептотвірним прийомом у тексті виступає повтор мовних одиниць, що служить забезпеченню структурної зв'язності його компонентів. Таким чином арсенал засобів мовної парадигматики включається в механізми концептотворення завдяки потенціалу, закладеному в їх текстовому повторі. Він служить «провідником» цих засобів в організацію концептуальних полів, продукуючи їх семантичну та тематичну спільність. Завдяки текстовій повторюваності мовні компоненти набувають концептотвірних властивостей, забезпечуючи єдність і цілісність утворюваних полів.

Здійснене в дисертації дослідження мовного втілення концептів продемонструвало, що засоби моделювання концептуальних полів формуються звичайно на базі іменникових і дієслівних категорій. Як концептотвірні компоненти прикметникові найменування задіюються для утворення тих полів, що актуалізують цю категорію слів для виконання окремих прагматичних завдань твору.

У ході аналізу мовних засобів виявлено, що одним із провідних способів концептуалізації світу, представленою в Новому Завіті, є використання засобів синонімії. Представляючи об'єкт об'ємно й багатоманітно, синоніми сприяють поліаспектній розбудові як окремих концептів, так і текстової концептосфери в цілому, даючи їм повну характеристику. Притому чим більшу змістову вагу має концепт, тим більше він отримує синонімічних характеристик, а отже, й розвиненішу структуру. Широка опора на синонімічні засоби у процесі творення концептів пояснюється перш за все природою синонімії як семантичної категорії, що репрезентує відношення семантичної еквівалентності формально різних слів, які реалізують функції уточнення, заміщення, а також виконують певні стилістичні функції. Польові властивості синонімії ґрунтуються на системній близькості значень слів, яка й формує смислову та структурну єдність концептуальних полів, для творення яких вона використовується. Як стилістичний засіб синоніми дають можливість варіювати засоби вербалізації, урізноманітнювати склад концептуальних полів, сприяючи якомога повнішому й точнішому відтворенню їхнього змісту.

З'ясовано, що загалом синонімічне структурування мовного складу концептуальних текстових утворень Нового Завіту відбувається на різних засадах – власне лінгвістичних і позамовних, тобто за сигніфікатом і за денотатом. Синоніми за сигніфікатом вживаються для позначення певного поняття й відрізняються певними ознаками в його межах. Синоніми за денотатом використовуються для позначення одного й того ж позамовного об'єкта, але при цьому дають йому різні найменування. Ці типи синонімів представлені в тексті через функціонування загальномовних, контекстуальних

(синоніми за сигніфікатом) і так званих умовних синонімів (синоніми за денотатом).

Для здійснення процедури ідентифікації синонімів за сигніфікатом у праці було застосовано компонентний аналіз, коли семантичну структуру слова представлено як набір сем для виявлення спільного компонента значень слів. За спостереженнями науковців, значення слова має ієрархічну організацію, в якій виділяються три типи сем: архісема (загальна сема родового значення), що відображає ознаки, які властиві цілим класам об'єктів, диференційні семи видового значення та потенційні семи, що виражають побічні та можливі характеристики слова. При цьому константною частиною у створенні концептуальних полів виступає смислова спільність сем синонімічних слів (як правило, архісем), що становить семантичну основу їх об'єднання в польові утворення. Поряд з інтегральними семантичними ознаками в синонімічній парадигмі є також розрізнявальні, що виявляється у складі диференційних сем, які визначають індивідуальність слів, уточнюючи, конкретизуючи їх значення, допомагаючи представити об'єкт у його складності та багатогранності.

Особливості семантичної будови слів-синонімів, тобто їх семного складу, виявлені в роботі методом аналізу дефініцій, представлених матеріалами «Словника української мови» в 11 томах, які були використані для встановлення компонентів значень синонімічних одиниць. Дані Словника дозволили визначити спільні семи, що демонструють загальні та особливі ознаки семантики слів, необхідні для їх об'єднання в єдину лексико-семантичну парадигму.

Таким чином, один із важливих процесів текстового концептотворення здійснюється за лінією зв'язків слів на семантичному рівні. Між пов'язаними словами встановлюються відношення лексико-семантичного узгодження, які актуалізуються при опорі на семну структуру слів. Формою реалізації такого узгодження є повтор сем, які набувають різних форм словесного втілення. У межах концептуальних полів у слів, що їх утворюють, актуалізуються ті семантичні компоненти, які зумовлюють смислову спільність об'єднань. З погляду семантичних відношень процес моделювання концептуального поля відбувається на фоні «мобілізації» у слів одних сем і «приглушення» інших. На рівні формування концептуальних полів такі слова утворюють константну зону у вигляді єдиного семантичного простору на основі семантично близьких компонентів значення.

Аналіз досліджуваного матеріалу продемонстрував, що загальномовна синонімія представлена в концептосфері Нового Завіту значною кількістю синонімічних рядів, серед яких превалюють іменникові та дієслівні, що створюються за допомогою слів і словосполучень. Найбільш розвиненими з них виявилися ті, які розбудовують концептуальні поля на позначення гріха (*гріх, прогріх, провина, беззаконня, переступ, пристрасті гріховні*); прощення гріхів Ісусом Христом (дієслівні *виправдовувати, виправдовуватися, прощати, пробачати, відпускати* та іменникові синоніми *виправдання, прощення, відпущення, дарування*); прославлення Бога (дієслівні *славити, прославляти,*

переславляти, хвалити, величати, звеличувати, вклонятися, схилятися, дякувати, благословляти, любити та іменникові синоніми *слава, дяка, подяка, честь, благословення*); найменування людей, які служать Ісусу Христу (*служитель, працівник, слуга, співробітник, робітник*); найменування процесів служіння, у яких задіяні люди (*виконувати, працювати, займатися, здійснювати*); майбутнього приходу Господа (дієслівні *приходити, прибувати, з'являтися* (з неба), *сходити* та іменникові синоніми *з'явлення, прихід*); наближення Небесного Царства (*наближатись, надходити, приходити*) та ін.

На підставі вивчення синонімічного простору мовних засобів, задіяних у концептотворенні, виявлено, що вагоме місце в його механізмі займають контекстуальні синоніми – слова, які набувають семантичної подібності, спільності в тексті Нового Завіту. У праці проаналізовано явища контекстуального зближення слів, що зумовлені як факторами, що лежать в основі семантичного зв'язку лексем у системі мови, так і загальними законами побудови зв'язного тексту, його прагматичними цілями, функціональним призначенням контексту при використанні номінативних варіантів.

Дослідження показало, що задіяний лексичний ресурс демонструє в тексті Нового Завіту багатий інвентар мовних засобів стосовно можливостей номінації. Серед контекстуальних синонімів Нового Завіту найбільш розвиненими, як і серед загальнономовних, виявилися дієслівні та іменникові. Багатоманітність контекстуальних синонімічних зближень у текстових фрагментах використовується для таких найменувань: спасіння людства від гріхів через Ісуса Христа (*спасати, визволяти, очищати, знищувати, відіймати, відпускати*); проповідкування Благої Звістки про спасіння (дієслівні *благовістити, свідчити, засвідчувати, проповідувати, навертати, навчати, звіщати, провіщати* та іменникові синоніми *проповідь, благовістя, звіщення, свідчення, засвідчення*); допомоги Бога людям (*помагати, визволяти, підкріпляти, зглянутися, зберігати, рятувати, давати перемогу*); заклику покаятися, не грішити (*покаятися, навернутися, відвертатися, очистити(ся), освятитися, обмитися*); людей, які належать Богові (*дитина, син, спадкоємець, раб, вибранець, рід, служитель, домашній*); суворості Бога і Його гніву (дієслівні *судити, засуджувати, осуджувати, вигублювати, відплачувати, винуватити, знівечити* та іменникові синоніми *гнів, суд, суворість, осуд, присуд, кара, погибель, помста*) та ін.

У процесі моделювання концептуальних полів Нового Завіту був виділений ще один пласт синонімічної лексики – слова, що вступають у системні відношення під впливом екстралінгвістичної дійсності, тобто синоніми за денотатом, що отримали найменування умовних синонімів, оскільки загальноприйняте поняття мовної синонімії базується на близькості значень слів, в основі якого лежить компонентний аналіз. Ці слова вживаються для найменування одного й того ж об'єкта або теми, ситуації позамовної дійсності. Їх єдність визначається спільністю референції, тобто їх співвіднесеністю з певним предметом відтворення. У тексті Нового Завіту такі

слова продемонстрували значний текстовий простір у колі інших синонімічних засобів формування концептуальних полів.

Як показало дослідження, умовносинонімічні відношення в концептуальних полях широко представлені через іменники, прикметники й дієслова. Вони характерні перш за все для власних назв, зокрема, найменувань Ісус Христос, Бог, Отець. Так, наприклад, із найменуванням *Ісус Христос* співвідносяться такі власні назви: *Бог, Господь (слави), Син (Божий, Бога Живого, Людський, Отчий, Давидовий, Всевишнього), Спаситель, Спас, Месія, Агнець (Божий; що заколений), Отрок, Учитель, Наставник, Первосвященик, Улюблений, Праведний, Цар (Юдейський, Ізраїлів), Цар над царями, Пан над панам, Світло для світу, Начальник і Виконавець віри, Посередник Нового Заповіту, Свідок вірний, Первенець з мертвих, Владика (земних царів)*; із найменуванням *Бог – Отець (Небесний, що на небі, Господа нашого Ісуса Христа, слави). Господь (неба й землі), Вседержитель, Всевишній. Цар (віків), Бог (миру, любові, милосердя, потіхи)*; із найменуванням *Отець – Бог, Отець Небесний, Отець, що на небі*. Широку функціональну представленість у тексті отримали слова й словосполучення, що функціонують у концептуальному полі на позначення таких дій Отця, Ісуса Христа, які формують уявлення про повноваження Ісуса Христа, надані Йому Отцем, про діяння, які Він виконує для людства (*судити, посилати, приходити, винуватити, виходити, приймати, звіщати, заповідати, давати, відзначати; передавати Царство, одержати владу, віддати суд, взяти заповідь*) та ін.

Іншим характерним різновидом об'єднань умовних синонімів виявилися прикметникові найменування, наприклад, ті, що використовуються у сполученні з найменуваннями Бога, Отця. Вони виступають у тексті в складі мікросистеми, компонентні зв'язки якої детерміновані позамовною дійсністю – позначенням характерних рис Бога (*благословенний, святий, праведний, мудрий, добрий, вірний, правдивий, милосердний, досконалий, нетлінний, невидимий, єдиний, Бог милосердя (потіхи, любові, миру)*; Отця (*благословенний, досконалий, милосердний*).

Проведене дослідження засобів вербалізації текстового простору дало змогу з'ясувати, що ще одним важливим засобом моделювання концептуальних полів у Новому Завіті є формально-змістові парадигматичні об'єднання, а саме гнізда однокореневих слів, або деривати. Вони є одним із способів групування лексики з урахуванням семантики й словотвірних зв'язків – дериваційних рядів (або дериваційних гнізд) – споріднених однокореневих слів, у складі яких вони пов'язані за значенням, граматичними властивостями, морфемною та словотвірною структурами. Константною ознакою, яка зумовлює системність утворюваних ними концептуальних полів, є корінь однокореневих слів. Як головна значуща частина слова він містить спільну частину споріднених слів, передає основне лексичне значення, є структурно й семантично організаційним центром слова. Однокореневі слова пов'язані між собою тотожністю специфікованого лексичного значення, вираженого кореневою частиною, і відрізняються унікальністю свого морфологічного складу і представленого ним

категоріального значення. Розосереджені по всьому тексту, слова в дериваційних об'єднаннях перебувають між собою у відношеннях мотивації, утворюють складну й досить розгалужену семантичну мережу й обумовлюють єдність тем контекстів, беручи тим самим активну участь у створенні концептів.

Як показав аналіз, дериваційні ряди покривають широкий простір концептуальних полів у тексті Нового Завіту. Вони відзначаються неоднаковою продуктивністю та об'єктивовані на досліджуваному матеріалі різною кількістю компонентів. Дериваційні об'єднання слів організовані взаємодією трьох детермінант – системномовної, текстової та позатекстової. Спираючись на матеріал мовної системи, вони реалізується в процесі текстового функціонування, стимулюючись прагматичними настановами. Вивчення механізмів словотвірної деривації продемонструвало найтипівіші її вияви. Формування дериваційних гнізд у досліджуваному тексті ґрунтується в основному на афіксальному словотворенні. Матеріалом для дериваційних процесів служать переважно дієслова та іменники, рідко – прикметники. Вони стали основою конструювання текстових систем, функціональна взаємодія яких є внутрішнім джерелом моделювання константної зони концептосфери. Деякі об'єднання містять велику кількість компонентів, відображаючи значну функціональну роль позначуваних ними концептуальних утворень.

Серед багатоманітності дериваційних рядів у концептосфері Нового Завіту представимо декілька найбільших. Найчисленніший із них – ряд для найменування віри, що свідчить про його актуальність і вагу для формування концептуальних полів. Як демонструє текстовий матеріал, поняття віри є містким і об'ємним, що знаходить відображення в дериваційній взаємодії численних мовних одиниць, значення яких проєктуються на динаміку відтворення його в тексті. У дериваційний ряд на позначення віри входять такі слова: *віра, вірувати, вірити, віруючий, вірний, вірність, повірити, увірувати, невіра, невірний, невіруючий, невірство, недовірство, маловірство, маловірний, нововірець* та ін. У досліджуваному тексті поширеним є дериваційний ряд слів для найменування свідчення. Розвиток цього ряду відбувається через дієслівну та іменникову лексику. Значний діапазон дериваційного варіювання слів на позначення свідчення демонструє їх значну роль в системно-структурній організації текстових концептів: *свідчити, свідкувати, свідоцтво, свідок, свідчення, освідчення, засвідчувати, засвідчення, засвідчений, досвідчення, посвідчення, кривосвідок, кривосвідчення*. У системних дериваційних зв'язках перебуває широке коло лексем, які формують динамічну модель для найменування Божого суду. Біблія часто називає Бога Суддею праведним, і ця думка знаходить у тексті системний розвиток. Так, утворення польового об'єднання «Бог судитиме світ» мотивоване наявністю в тексті сполучень слів *Бог, Божий, Ісус Христос, Господь, Отець* із дериватами *суд, засуд, осуд, судити, осудити, судний, судовий, Суддя, засуджувати, суджений, засуджений, осудження*. Широком концептотвірним потенціалом відзначається також дериваційний ряд на позначення поняття *гріх*, який знаходить текстову

актуалізацію через численні компоненти: *грішити, згрішити, прогрішити, прогрішитися, погрішитися, грішний, гріховний, гріх, прогріх, грішник*. Велику дериваційну активність виявляють у Новому Завіті слова із першою частиною *бого-*, яка зустрічається в різних частиномовних утвореннях – іменникових, прикметникових і дієслівних для творення назв людей за їх ставленням до Бога, стосунками з Ним, а також абстрактних та інших найменувань (*богобійний, богомолець, богоборець, богоненавидник, богобоязний, богослужба, богозневага, богозневажати*) та ін.

Одним із напрямків дисертаційного дослідження було з'ясування загальної семантики слів, задіяних в афіксальному дериваційному функціонуванні в Новому Завіті, яке продемонструвало такі основні її вияви. Стосовно дієслів така семантика спрямована в першу чергу на вираження завершеності, закінченості дії, на уточнення різних відтінків слів, відображення семантичних нюансів їх уживання. Прикладами може служити функціонування таких слів, як *воскрешати, воскресити, воскреснути; увірувати (ввірувати), повірити; невірство, маловірство, недовірство; виславляти, прославляти, переславляти* та ін. У рамках словотвірних гнізд іменників одними із найбільш регулярних і продуктивних семантичних об'єднань є такі: на позначення особи, яка здійснює дію, названу мотивуючим дієсловом, утворені за допомогою суфіксів *-тель* (*Створитель, Вседержитель, Спаситель, Христитель, Утішитель, Священнослужитель, учитель, служитель, приятель, домоправитель* та ін.); *-ник* (*Наставник, співробітник, грішник, благовісник, священник, первосвященник, книжник, митик, сотник, перелюбник* та ін.); на позначення опредмечених дій чи станів, утворені за допомогою суфіксів *-анн- / -янн-, -енн-, -інн-* (*навчання, потішання, воскресіння, з'явлення, хрещення, обрання, покаєння, служіння, спасіння, нетління, дарування, прощення, покаєння, відпущення, утвердження*); абстрактні найменування, на які падає велике функціональне навантаження в тексті, утворені за допомогою суфіксів *-ість, -ств-, -цтв-, -н-* (*невірство, безбожність, братолюбство, беззаконство, злочинство, лукавство, пророцтво, свідоцтво, праведність, добродійство, вірність, безбожність, спільність, добрість, добродійство, маловірство, управительство, знання, довготерпіння* та ін.).

Виконаний аналіз мовних засобів моделювання концептосфери продемонстрував, що вони значно розширюють своє представництво завдяки текстовому повтору окремих слів і словосполучень, а також через використання морфологічних і синтаксичних засобів, що сприяє багатогранному відтворенню позатекстової реальності. Концептотвірних властивостей ці засоби набувають тоді, коли задіяються в контекстах для формування певних концептуальних ознак, а засоби морфології також за умови багаторазового використання в тексті. Їх аналіз сприяв повноті реконструкції інтерпретативної картини вербалізації досліджуваної концептосфери.

У п'ятому розділі «**Формування концептосфери Нового Завіту на рівні глибинних смислів**» розроблено авторську методику дослідження концептосфери Нового Завіту на глибинному рівні, що передбачає розгляд

сміслової структури тексту як концептуальної моделі твору в системності засобів її репрезентації.

Картина світу, що відображає специфіку твору, розглядається в ракурсі нашого дослідження як концептуалізований простір не випадкового тексту, визначений авторським задумом. Концептуальний аналіз спрямовує дослідження на синтезований шлях осмислення тексту як цілісного об'єкта. Концепти відіграють визначальну роль у забезпеченні його когнітивної структури, вони є актуальними одиницями в системі текстових відношень, які представляють кванти структурованого знання, сформовані в тексті у вигляді багатомірних смислових утворень. При такому підході концепти постають лінгвокогнітивними структурами, які узагальнюють значення ряду своїх мовних реалізацій, маніфестують текстові смисли, виступаючи посередниками між мовною та позамовною реальністю твору, а вивчення їх уживання надає ключ до розуміння його головних цілей. У дослідженні ми виходимо з положення про те, що кожний окремий твір втілює свій особливий варіант концептуалізації світу. Сама природа концептів – їх структурна організація, відкритість до текстового наповнення, здатність концентровано виражати текстовий зміст дозволяє бачити в них дієвий інструмент для дослідження твору. Тому для вивчення текстової прагматики, смислового портрета тексту задіяні методики концептуального дослідження твору.

Феномен глибинних смислів традиційно привертав і привертає увагу представників різних наук: лінгвістів, психологів, літературознавців, філософів. Аналіз наукових праць із цього питання показує, що проблема підтексту твору є предметом великого інтересу вчених. Його вивчення пов'язане з іменами таких науковців, як Ю. Д. Апресян, І. В. Арнольд, Р. Барт, Е. Бенвеніст, В. В. Благоев, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, І. Р. Гальперін, Л. А. Голякова, Г. В. Денисова, К. А. Долінін, О. В. Єрмакова, В. А. Звегінцев, Л. О. Ісаєва, Л. Г. Кайда, В. А. Кухаренко, Б. О. Ларін, Є. І. Леліс, Н. Є. Малова, Г. Г. Молчанова, М. Я. Миркін, Т. С. Оганезова, Е. Г. Різель, Т. І. Сільман, А. А. Степаненко, А. Р. Чепіль, О. Д. Шмельов та ін. Більшість учених сходиться на тому, що глибинні смисли (в різних дослідженнях як синонімічні вживаються такі найменування, як приховані смисли, прихована (додаткова) інформація, підтекст, змістово-підтекстова інформація, глибинний підтекстовий план, глибина смислу (тексту), (текстова) імплікація, імпліцитність та ін.), які охоплюють план вираження й план змісту, є складним, багатограним, неоднозначним явищем. З одного боку, вони безпосередньо вербально не виражені, з іншого – матеріальні, відчутні, оскільки спираються на мовні сигнали. В рамках тексту функціонування мовних засобів, з одного боку, підпорядковується мовним законам, а з іншого – законам впливу контекстуального оточення як сукупності заданих умов, завдяки якому мовні знаки здатні до модифікацій і трансформацій, що стає підґрунтям для появи глибинних смислів.

Процес смислотворення, тобто вираження за допомогою текстових засобів цільових і прагматичних настанов твору, є одним із перспективних напрямків

застосування концептуального аналізу. Його основою стали текстові концепти, що є носіями смислів, – результатом акту функціонування у творі – завдяки яким здійснюється інтерпретація тексту, виявляються його сутнісні характеристики, створюється можливість проникнути в ідейно-художню структуру твору. Саме по собі поняття «концептосфера» включає ознаку цілісності, а ця цілісність може бути реалізована лише в масштабах усього тексту, невинного за своєю суттю. Природа, місце і роль концептів у тексті дали усі підстави розглядати їх як утворення, що фокусують у собі не лише основний зміст твору, а й несуть основне ідейне навантаження, детермінуючи його смислові поля.

Зв'язки між концептуальними полями формують властиві їм смисли, які можна визначити, встановивши відношення між ними як компонентами концептосфери. На підставі кількісного представлення тієї чи іншої групи концептуальних ознак робляться висновки щодо їх значимості у формуванні концептосфери твору. Як смисловий портрет тексту Нового Завіту розглядаються фразові об'єднання кількісно рівноцінних концептуальних полів, а отже, таких, які мають приблизно однакову смислову вагу в тексті, що дозволяє вибудувати цілісну систему того комплексу, який називають підтекстом, глибинними смислами твору.

Отже, в дисертації підтекст досліджується через з'ясування ієрархізації текстових категорій, а саме концептуальних полів, які на цьому етапі дослідження демонструють інтеграцію тексту через виведення смислових структур. При цьому система текстових концептів постає у творі як комплекс засобів, пов'язаних між собою певною метою, як система шляхів вирішення його цільових настанов. Ключем до декодування та інтерпретації імпліцитної інформації, на основі якої формуються провідні смислові лінії глибинної структури тексту, є моделювання суперконцептів. У системі концептосфери Нового Завіту суперконцептами виступають фразові об'єднання, які організують глибинні текстові смисли у вигляді ядерної, серединної та периферійної зон. Першу формують найменування концептуальних полів, які виявили найбільшу частотність у текстовій концептосфері, а отже, найбільшу смислову вагу. Друга й третя демонструють розбудову компонентів їх моделей на основі зменшення кількісного складу концептуальних полів і, відповідно, текстової значимості. В інтерпретаційному ракурсі вони представлені через призму комунікативно-прагматичних параметрів твору, яка створює передумови ранжування цих полів у вигляді понятійного інструментарію, який відбиває властивий їм смисловий статус. Таким чином моделі суперконцептів Нового Завіту відтворюють текстові глибинні смисли цього твору, синтезуючи їх у таких конструктах:

Ісус Христос спасає через віру від гріхів (найменування концептуальних полів зустрічаються більше 10 разів);

Ісус Христос спасає через віру від гріхів завдяки благодаті проповіддю Євангелія (додано ті, що зустрічаються більше 5 разів);

Ісус Христос пролив Свою кров і воскрес, щоб прощати, благословляти, зцілювати, освячувати і спасати людей **від гріхів**, які покалися й хрестилися, служать Йому, через **віру**, благодать і проповідь Євангелія, даруючи їм вічне життя в *Небесному Царстві* (додано ті, число яких менше або дорівнює 5).

На матеріалі Нового Завіту запропонована методика дозволила експлікувати з підтексту вербалізовані смисли, провідні біблійні ідеї, сформовані контекстом цілого й представлені концептосферою твору.

Результати виконаного дослідження узагальнено в таких загальних висновках.

У дисертаційному дослідженні «Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції» розвинено новий підхід до концептології та концептографії, сформульовано основні засади теорії концептографічних систем на ґрунті фундаментального для текстуально-дискурсивного підходу поняття невинпадкового тексту.

Застосування цієї методології у рамках текстуально-дискурсивного підходу в концептології продемонстровано на прикладі побудови концептосфери Нового Завіту. Методологічні засади теорії концептографічних систем надали ефективний інструментарій для розроблення моделі концептуальної структури тексту; вони репрезентують загальний когнітивний механізм подання концептуальної інформації, що реалізована й детально верифікована на матеріалі тексту Нового Завіту. В ході виконання дисертаційного дослідження одержано низку нових наукових результатів, що дозволяє зробити такі висновки.

1. Сформульовано й системно розмежовано два основні підходи в сучасній концептології: інтегрально-когнітивний та текстуально-дискурсивний. Концентрація нашої дослідницької уваги на проблематиці текстуально-дискурсивного підходу дала змогу окреслити універсальний поняттєвий комплекс цієї гілки сучасної концептології, розвинути та побудувати конструктивні прикладні моделі, методи й механізми, застосування яких до реальних текстових об'єктів дозволяє здійснювати ефективні концептуальні дослідження й побудови відповідних концептосфер.

2. Уведено та обґрунтовано поняття «невипадкового тексту» як природного середовища існування, побутування, способу організації та структурування смислової інформації, яка виступає результатом втілення мотивованої й цілеспрямованої когнітивно-комунікативної діяльності, де ізольовані мовні одиниці організуються в цілісну і зв'язну змістово-смислову структуру, що реалізує конкретні епістемологічні завдання та комунікативні настанови.

3. Визначено універсальний формалізований мовно-інформаційний об'єкт концептуального рівня – концептографічну систему, яка узагальнює процеси експлікації та наукової фіксації концептів у невинпадкових текстах будь-якої природи. Сформульовано основні засади теорії концептографічних систем приблизно в тому ж дослідницькому ключі, в якому побудовано інформаційну

теорію лексикографічних систем. Загальні риси побудови теорії концептографічних систем зосереджено в системній специфікації та інтеграції в єдиному когнітивно-комунікативному об'єкті, а саме, в концептографічній системі двох картин світу – предметної та мовної.

4. У рамках текстуально-дискурсивного підходу розроблено комплексну методику концептуальних досліджень, що дозволяє представити процеси побудови концептуальних комплексів у вигляді гнучкої універсальної моделі. Практична реалізація такого підходу дала змогу здійснити загальну реконструкцію концептографічної системи та побудувати концептосферу Нового Завіту, який є винятково невинпадковим (автосемантичним) текстом.

5. Виконане в рамках текстуально-дискурсивного підходу дослідження концептів і концептосфери спроектоване на розгляд системи відношень між мовним, змістовим і смисловим рівнем невинпадкового тексту в парадигмі його концептуальної організації. Комунікативно-прагматична спрямованість текстового цілого продукує виникнення в текстовій матерії концептів як однієї з базових категорій, своєрідних домінант текстової матерії, що детермінує відтворення позамовної дійсності. Закономірності концептуальної організації тексту вивчалися в зв'язку з взаємодією різнорівневих і різнофункціональних його елементів. Комплексний характер проведеного дослідження дозволив з'ясувати той факт, що текстове концептотворення є динамічним процесом, який формує концептосферу Нового Завіту як модель, основні параметри якої визначаються балансом детермінант, які апелюють до таких категорій, як системність, параметризованість, лінійність та ієрархічність. Тобто концептуальний простір тексту є системним утворенням із множиною взаємопов'язаних елементів із базовими параметрами, що ідентифікують його на «вході» та «виході» й характеризуються різними видами взаємодії в тексті. Проведене комплексне дослідження дозволило побудувати тривимірну модель концептосфери, відтворивши її мовний, змістовий і смисловий аспекти.

6. Мовний рівень концептосфери Нового Завіту реалізується через сукупність мовних одиниць, які організовані на системних принципах формування константного та варіантного сегментів концептуальних полів. Об'єднані властивістю мотиваційної зв'язності, члени парадигматичних об'єднань утворюють складну сітку відношень – константну зону концептосфери, що визначає вісь загальної системності твору. Механізм концептотворення запускається завдяки спільності семантики слів у тексті та формується при опорі на такі компоненти, як семна структура слова (синонімічні ряди), корінь слова (дериваційні ряди), повтори слів і словосполучень, зв'язок із позамовною дійсністю (умовносинонімічні об'єднання). На їх основі за участі окремих морфологічних та синтаксичних засобів, задіяних у загальному процесі концептуалізації текстової дійсності, створюється основа, ядро концептосфери. Інші компоненти концептосфери, зокрема, фрази, утворюють варіантну частину концептосфери тексту. Загалом усі складники моделювання концептуальних полів складають одну комплексну мовленнєву ситуацію через її об'ємне представлення текстовими одиницями.

Параметризація мовного рівня концептосфери на «вході» здійснюється на основі концептем, які на «виході» продукують концептоносії – дериваційні, синонімічні та умовносинонімічні об'єднання слів. Відношення між елементами таких об'єднань носять лінійний характер. Роль концептотвірного засобу виконує при цьому текстовий повтор.

7. Системність змістового рівня концептосфери обумовлена польовими принципами організації одиниць формування змісту твору – концептуальних полів. Вони утворені сукупністю семантично пов'язаних мовних елементів, які об'єднані на основі родової або видової спільності та групуються навколо слова-номінанта концепту. Концептуальне поле системно організоване і включене у створення концептуальної сфери ключових слів тексту, представляючи характеристику його окремого аспекту. Параметризація змістового плану концептосфери відбувається на основі лінійної зв'язності концептуальних полів. Об'єднання концептуальних полів утворюють у текстовому просторі концептуальні лінії. Концептема «концептуальне поле», текстова повторюваність якої стала концептотвірним засобом для формування концептоносія «концептуальна лінія», виступає основною одиницею, завдяки якій відбувається формування змісту концептосфери.

8. Сміслова організація концептосфери вивчалася у зв'язку з проблемою ієрархізації концептуальних полів, які також служать концептемами для формування глибинних смислів. Проведене дослідження дозволило представити поля у вигляді понятійного інструментарію, що відповідає їх смисловій вазі, смислового статусу в концептосфері. Задіяні у формуванні різних концептів, багаторазово повторюючись у тексті, концептуальні поля, що виступають у ролі концептем, взаємодіють між собою, демонструючи значимість тієї чи іншої текстової інформації. Ієрархія текстових смислів виявляється завдяки проходженню ними процедури ранжування на основі застосування кількісних методів, що базуються на їх текстовій повторюваності. Таким чином інтерпретація підтексту виконується на підставі об'єктивних даних, які впливають з ієрархічних відношень цих текстових категорій. Параметризація суперконцептів як концептоносіїв текстових смислів здійснюється через вибудовування фразових об'єднань, що представляють глибинні текстові смисли у вигляді ядерної, серединної та периферійної зон.

9. У результаті когнітивного підходу до вивчення текстового простору Нового Завіту встановлено, що комплекси, які представляють його мовний, змістовий і смисловий рівні, функціонують у рамках його когнітивних структур – концептем і концептоносіїв, між якими існують системні кореляції, що формують мовно-інформаційні моделі репрезентації та трансформації текстової інформації. Їх динамічний характер і взаємодія виявляється, зокрема, у факті так званої концептуальної активності, коли найбільша кількість мовних засобів вербалізації концептів, спрямована на формування багатства й різноманітності інтерпретаційних полів, актуалізується саме в тих концептуальних об'єднаннях, що складають ядерну та серединну зони смислової структури концептосфери.

10. Функціонування в когнітивному просторі текстових структур концептуальних полів продемонструвало, що їм властива динамічна, повернута до текстового простору природа, завдяки чому вони виконують роль концептем у створенні змістового і смислового планів концептосфери. Завдяки такій властивості їх текстове функціонування представляє свого роду діалог із змістовою та смисловою сторонами твору. Виступаючи в системі координат, які детермінують зміст повідомлення, розкривають певну тему, концептуальні поля стають її інтерпретаторами. Поза тематичними об'єднаннями, повернуті до всього текстового простору, концептуальні поля демонструють його смислову організацію, яка відтворюється на основі з'ясування їх ієрархічної зв'язності.

11. Можна стверджувати, що функціональний напрям когнітивного моделювання концептосфери отримує на матеріалах дисертаційного дослідження перспективи автоматизованої побудови змістових і смислових концептуальних текстових комплексів на основі алгоритмів, що базуються на системному представленні складових компонентів концептем і концептоносіїв.

Проведене дослідження дозволило виявити системний характер концептосфери не випадкового тексту, механізми його концептуалізації та динаміку взаємозв'язків і взаємодії у відтворенні цілісного когнітивного простору зі складною розгалуженою структурою.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографії у співавторстві:

1. Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії / В. А. Широков та ін. Київ : Довіра, 2010. 295 с.
2. Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 томах. Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. Т. 1. 271 с.
3. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 томах. Тлумачна лексикографія / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. Т. 3. Кн. 1. 276 с.
4. Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 томах. Тлумачна лексикографія / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. Т. 3. Кн. 3. 230 с.
5. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 томах. Віртуалізація лінгвістичних технологій / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. Т. 5. 239 с.

Статті у фахових наукових виданнях України:

6. Шевченко Л. Л. Семантична трансформація слів у текстах Нового Заповіту. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 70–75.
7. Шевченко Л. Л. Українські переклади Святого Письма на європейському тлі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2003. Вип. VII. С. 77–81.
8. Шевченко Л. Л. Біблія і становлення української літературної мови. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 56–61.
9. Шевченко Л. Л. Біблійна символіка. Лінгвістичний аспект. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2005. Вип. XI. С. 19–25.
10. Шевченко Л. Л. Лінгвістична інтерпретація імені Ісуса Христа. *Мовознавство*. 2006, № 2–3. С. 153–163.
11. Шевченко Л. Л. Засоби вираження концепту «спасіння» у Новому Завіті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ, 2011. Вип. 7. С. 418–422.
12. Шевченко Л. Л. Концептуалізація поняття «благодать» у тексті Нового Завіту. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 23. С. 3–15.
13. Широков В. А., Шевченко Л. Л. Дослідження концептів у сучасній лінгвістиці та системна лексикографія. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 8. С. 387–392.
14. Шевченко Л. Л. Формування концепту «гріх» текстовими засобами Нового Завіту. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 24. С. 23–33.
15. Шевченко Л. Л. Формування концептуального простору поняття «жертва» у тексті Нового Завіту. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 25. С. 21–30.
16. Шевченко Л. Л. Методика концептуальних досліджень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ, 2012. Вип. 9. С. 52–56.
17. Шевченко Л. Л. Представлення біблійних концептів у Словнику української мови в 20 томах. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк, 2013. Вип. 27. С. 212–217.
18. Шевченко Л. Л. Концептосфера слова «Отець» у тексті Нового Завіту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство)* : зб. наук. праць. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 213–221.

19. Шевченко Л. Л. Мовна об'єктивація концепту «Небесне Царство» в тексті Нового Завіту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика* : зб. наук. праць. Херсон, 2015. Вип. 23. С. 179–184.
20. Шевченко Л. Л. Зміст концепту «Євангеліє» (на матеріалі Нового Завіту). *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. пр. / за ред проф. І. С. Попової. Дніпропетровськ, 2015. Вип. 16. С. 28–40.
21. Шевченко Л. Л. Дослідження текстових концептів як засіб експлікації глибинних смислів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ, 2015. Вип. 12. С. 75–82.
22. Шевченко Л. Л. Вербалізація концепту «Господь» (на матеріалі Нового Завіту). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство)* : зб. наук. праць. Вінниця, 2016. Вип. 23. С. 154–163.
23. Шевченко Л. Л. Моделювання концепту «Ісус Христос» засобами Нового Завіту. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 32. С. 124–145.
24. Шевченко Л. Л. Концепт «Бог» у тексті Нового Завіту. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2016. Вип. 42. С. 170–182.
25. Шевченко Л. Л. Моделювання концептуальних структур у не випадкових текстах. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2016. Том. 2. № 5. С. 160–165.
26. Шевченко Л. Л. Синонімічні засоби створення концептосфери Нового Завіту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія* : зб. наук. праць. Одеса, 2017. Вип. 27. С. 60–64.
27. Шевченко Л. Л. Вербалізація концептів Нового Завіту засобами морфологічної деривації. *Південний архів* : зб. наук. праць. Сер. : Філологічні науки. Херсон, 2017. Вип. LXVIII. № 68. С. 53–57.
28. Шевченко Л. Л. Умовно синонімічні найменування як засіб концептотворення у тексті Нового Завіту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, Вип. 44. 2017. С. 327–331.
29. Шевченко Л. Л. Моделювання структури концептосфери Нового Завіту засобами епідигматики. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies* : зб. наук. праць. Вінниця, 2017. Вип. 34. С. 147–152.
30. Шевченко Л. Л. Моделювання змісту концептосфери Нового Завіту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія* : зб. наук. праць. Одеса, 2017. Вип. 31. с. 115–118.
31. Шевченко Л. Л. Моделювання концептів Нового Завіту засобами морфології та синтаксису. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 36. С. 138–154.

32. Шевченко Л. Л. Семантична основа моделювання системності концептосфери Нового Завіту. *Мовознавство*. № 3, 2018, С. 48–55.

Публікації в закордонних наукових виданнях:

33. Volodymyr Shyrokov, Larysa Shevchenko. On the issue of systemic conceptography of the holy Bible. *Cognitive studies etudes cognitives*. Warsaw, 2011. № 11. P. 255–262.

34. Шевченко Л. Л. Концептографія біблейських понять. *Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium* : сб. науч. тр. Гродно, 2013. С. 106–109.

35. Шевченко Л. Л. Концептуальний простір тексту Нового Завіту. *Studia ukrainica posnaniensia*. Poznan, 2016. Zesz. IV. S. 173–181.

Праці, які додатково відображають результати дослідження:

36. Шевченко Л. Л. Лексика Святого Письма в 20-томному Словнику української мови. *Українсько-македонський науковий збірник*. Київ, 2009. Вип. 4. С. 417–425.

37. Шевченко Л. Л. Концепт «віра» у текстовому просторі Нового Завіту. *Життя – у слові*. Збірник наукових праць на пошану академіка Віталія Макаровича Русанівського. Київ, 2011. С. 532–540.

38. Шевченко Л. Л. Концептологія Нового Завета. *Слов'янські обрії: доповіді Міжнародного з'їзду славістів. Літературознавство, культурологія, фольклористика. Історія славістики*. Київ, 2013. Вип. 6. Ч. 2. С. 180–188.

Тези наукових доповідей:

39. Шевченко Л. Л. Деякі аспекти концептуальної інтерпретації тексту Нового Завіту. *Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій*. доповіді міжнар. наук. конфер., Україна, Крим, м. Партеніт, 12–16 травня 2011 р. Україна, Крим, м. Партеніт, 2011. С. 64.

40. Шевченко Л. Л. Експлікація текстових концептів (на матеріалі Нового Завіту). *Сучасний вимір філологічних наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 15–16 липня 2016 р. Львів, 2016. С. 35–38.

41. Шевченко Л. Л. Концептуальні методи дослідження невинуватених текстів. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19–20 серпня 2016 р. Одеса, 2016. С. 9–12.

42. Шевченко Л. Л. Засоби вербалізації концепту «Закон» у тексті Нового Завіту. *Сучасний вимір філологічних наук* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 21–22 липня 2017 р. Львів, 2017. С. 86–88.

43. Шевченко Л. Л. Особливості моделювання текстової концептосфери. *Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 24–25 листопада 2017 р. Одеса, 2017. С. 58–60.

44. Шевченко Л. Л. Методика дослідження змісту текстових концептів. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 грудня 2017 р. Львів, 2017. С. 89–91.

45. Шевченко Л. Л. Дослідження структури концептів Нового Завіту. *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 22–23 грудня 2017 р. Одеса, 2017. С. 26–29.

46. Шевченко Л. Л. Методика дослідження змісту текстових концептів. *Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті* : міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 23–24 березня 2016 р. Одеса, 2018. С. 19–20.

47. Шевченко Л. Л. Терміни «концепт» і «поняття» в когнітивній лінгвістиці. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії* : матеріали міжнар. наук.-практичної конф., м. Одеса, 23–24 березня 2018 р. Одеса, 2018. С. 35–36.

48. Шевченко Л. Л. Системна організація концептосфери Нового Завіту. *Український мовний світ у слов'янському всесвіті* : міжнар. наук. конф., м. Київ, 28–29 листопада 2019 р. Київ, 2019. С. 76–79.

АНОТАЦІЯ

Шевченко Л. Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню концептосфери Нового Завіту в текстуально-дискурсивному підході, здійсненому в рамках когнітивної парадигми сучасної лінгвістики. Встановлено, що вісь загальної системності концептосфери твору детермінована її системною організацією та взаємодією основних структурних комплексів. Об'єднані властивістю семантичної та тематичної зв'язності мовних засобів вербалізації концептосфери, концептуальні поля тексту є базовими репрезентантами її змісту. Ранжування цих полів у вигляді понятійного інструментарію, який відбиває властивий їм смисловий статус, представляє породжені ними глибинні смислові утворення.

Ключові слова: Новий Завіт, концепт, концептосфера, моделювання, не випадковий текст, концептуальне поле, концептуальна лінія, концептотвірний засіб, констатна й варіантна зони концептосфери, суперконцепти.

АННОТАЦИЯ

Шевченко Л. Л. Языково-информационные модели концептосферы Нового Завета в украинской рецепции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. Институт языковедения имени А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2021.

Диссертация посвящена исследованию концептосферы Нового Завета в текстуально-дискурсивном подходе, выполненным в рамках когнитивной парадигмы современной лингвистики. Установлено, что ось общей системности концептосферы произведения детерминирована ее системной организацией и взаимодействием основных структурных комплексов. Объединенные свойством семантической и тематической связности языковых средств вербализации концептосферы, концептуальные поля текста являются базовыми репрезентантами ее содержания. Ранжирование этих полей в виде понятийного инструментария, который отражает присущий им смысловой статус, представляет порожденные ими глубинные смысловые образования.

Ключевые слова: Новый Завет, концепт, концептосфера, моделирование, неслучайный текст, концептуальное поле, концептуальная линия, концептообразующее средство, константная и вариантная зоны концептосферы, суперконцепты.

SUMMARY

Shevchenko L. L. Linguistic and informational models of the conceptosphere of the New Testament in the Ukrainian reception. - Manuscript.

The thesis for the scientific degree of the Doctor of Philological sciences in speciality 10.02.01 – Ukrainian Language. O. O. Potebny Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The thesis analyses the textual and discursive aspects of the New Testament's conceptual framework within the cognitive paradigm of modern linguistics.

The method of cognitive analysis of the text developed, theoretically justified and tested in the thesis allowed us to obtain the following results.

For the first time in Ukrainian Studies, the processes of conceptualization, which are based on internal structural mechanisms of textual system modeling, have become a scope of study. The new research object determined the use of relevant methods of analysis, and therefore the work applies methods aimed at a comprehensive study of conceptual systems: general scientific methods, linguistic text description methods and methods of cognitive text structures modeling. Their usage made it possible to present a fairly complete and objective picture of the interpretation of these processes in line with integral-cognitive and textual-discursive approaches.

The theoretical basis of constructing conceptual text models are defined and methodological bases for their analysis are developed. A comprehensive study of the processes of concept formation gave rise to the identification and systematic justification of a separate section of linguoconceptual research – a conceptography of non-random texts. A new concept of «non-random text» is introduced, which is determined by a certain set of parameters that position the text not as a set of random components, but as an informational and structural unity, a systemically and functionally complete verbal unity. It is for a class of non-random texts that it is possible to create universal schemes, the application of which leads to a conceptographic description of these texts, that is, the construction of corresponding systems of concepts together with their interpretations. The linguistic embodiment of

concepts is based on such cognitive categories as keywords (semantic invariants), conceptual field, conceptual feature, and conceptual model used as a means of describing them.

Based on the application of the field methodology for conceptual structures studying, the analysis of the conceptosphere through a system of keywords and conceptual fields, formed around them, was carried out, which made it possible to systematically present a set of conceptual features that implement the corresponding text interpretations, which makes it possible to find out their content. The conceptual fields identified and studied in the text of the New Testament are the result of the accumulation of a set of semantically related and extralinguistically determined elements that represent fragments of textual reality. This allows us to interpret them as concept sphere components, which embody the main content complexes of the work. Thus, textual concepts appear as a combination of different conceptual fields in their multiplicity and dynamic interaction, reflecting certain directions of unfolding the content of the New Testament, reproduced through conceptual lines.

With the help of cognitive analysis, verbal processes of conceptualization of the New Testament text are reproduced, which are based on intra-structural mechanisms for consistency modeling. The units that determine textual conceptosphere are distributed among several of the most significant language tools and represent it as a discrete entity, which is characterized by an ordered internal structure. It is found out that in the studied work they rely on two basic vectors of paradigmatic variation of words: synonymous and derivational associations that form a constant zone of the conceptosphere of the work. Other basis of the constant zone are the repetition of individual lexemes, phrases, and morphological means. The variable zone is represented by the syntagmatic level of the conceptosphere generation – by syntactic structures.

Method of conceptual analysis opened up prospects in the study of the semantic organization of the text. The deep meanings of the text are explicated by describing the hierarchical organization of meanings represented by conceptual fields that accumulate conceptually significant meanings of the text space as the main units of its meaning formation. Ranking of these fields in the form of conceptual tools that reflect their inherent semantic status, reveals the deep semantic formations generated by them, determined by the communicative tasks of the work. As a result of the analysis of their textual representation, the main dominants of the work and its deep meanings are modeled through the formation of superconcepts based on them.

Thus, the developed theoretical basis made it possible to make theoretical generalizations about the cognitive processes of forming the conceptosphere of non-random texts and carry out its comprehensive study, which made it possible to build a three-dimensional model of the conceptosphere, reproducing its language, content and semantic aspects. The conducted research revealed the systemic nature of the conceptosphere of a non-random text, the mechanisms of its conceptualization, and the dynamics of relationships and interactions in the reproduction of an integral cognitive space with a complex branched structure.

Key words: New Testament, concept, conceptosphere, modeling, non-random text, conceptual field, conceptual line, concept-forming tool, constant and variant zones of the conceptosphere, superconcepts.